

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра кримінального процесу, криміналістики та експертології
факультет № 6**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни **«Криміналістичні засоби та методи розкриття і розслідування кримінальних правопорушень»** вибіркового компонент освітньої програми другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальність: 262 "Правоохоронна діяльність"

за темою: **КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ МАТЕРІАЛІВ, РЕЧОВИН І ВИРОБІВ**

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол № 7 від 30.08.2023 р.

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол № 7 від 25.08.2023 р.

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол № 7 від 29.08.2023 р.

Розглянуто на засіданні кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету Протокол № 6 від 21.08.2023 року № 7

Розробник:

Доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 кандидат юридичних наук, доцент Заяць Д.Д.

Рецензенти:

Голова Київського районного суду м. Харкова, доктор юридичних наук, доцент Шаренко С.Л.

Професор кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор Степанюк Р.Л.

План лекції

1. Наукові основи криміналістичної експертизи матеріалів, речовин і виробів.
2. Класифікація об'єктів криміналістичного дослідження матеріалів, речовин та виробів.
3. Стадії криміналістичного дослідження матеріалів, речовин та виробів.
4. Предмет та завдання криміналістичної експертизи матеріалів, речовин та виробів.

Рекомендована література:

Основна

1. Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 1 / [А. Ф. Волобуєв, М. В. Даньшин, А. В. Іщенко та ін.] ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Маляррової ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2018. – 384 с. – ISBN 978-966-610-231-0 (Т. 1). URL: <https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/6440>
2. Криміналістика: Підручник / Кол. авт.: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. / За ред. проф. В. Ю. Шепітька. — 4-е вид., перероб. і доп. — Х.: Право, 2008. — 464 с. URL: <https://law.sspu.edu.ua/files/documents/books/library/17/shepitko.pdf>
3. Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / [К. О. Чаплинський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, Ю. А. Чаплинська]. – 2-е вид, перероб. і доп. – Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. – 480 с. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/1191/1/%D0%9B%D0%95%D0%9A%D0%A6%D0%86%D0%87%20%D0%B7%20%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B8%202016%2B.pdf>
4. Криміналістика (криміналістична техніка): курс лекцій / П. Д. Біленчук, А. П. Гель, М. В. Салтевський, Г. С. Семаков. Київ : МАУП, 2001. 216 с. <http://www.kul-lib.narod.ru/bibl.files/krim/book-710.htm>

Додаткова

1. Криміналістичне дослідження ДНК : технології та можливості : навч. посіб. / [Р. Л. Степанюк, С. І. Перлін, В. В. Кікінчук, Лозова С.М. та ін.], МВС України ; Харків. нац. ун-т внутр. справ; Харків. НДЕКЦ МВС України. – 2-ге вид., перероб. та допов. – Харків, 2022. – 120 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/14007>
2. Степанюк, Р. Л. Дослідження ДНК як галузь криміналістичної техніки: проблеми формування та напрями розвитку // Право і безпека. - 2020. - № 2 (77). - С. 93-99. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/9515>
3. Щербаковський М. Г. Проблеми формулювання висновків молекулярно-генетичної експертизи / // Процесуальне та техніко-криміналістичне забезпечення досудового розслідування : тези доп. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 28 листоп. 2019 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Експертна служба МВС України: <URL://dndekc.mvs.gov.ua/>
2. Харківський НДІ судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса: [URL:// www.hniise.gov.ua/](URL://www.hniise.gov.ua/)

ВСТУП

Інтеграція природничих і технічних наук у сферу судочинства сприяє розширенню можливостей судових експертиз, що спричиняє збільшення кола об'єктів дослідження. В процесі розслідування злочинів дедалі більшого значення набувають так звані «субстратні» сліди, де не розмір, форма і рельєф слідоутворюючого об'єкта, а саме його субстанція, що відобразилась у сліді, несе інформацію про фактичні дані та обставини події. Виникнення субстанціонального слідового зв'язку характерно для об'єктів як живої, так і неживої природи.

Криміналістичне дослідження матеріалів, речовин та виробів (КДМРВ) передбачає вивчення сутності і специфіки основних етапів збирання та дослідження матеріальних об'єктів як носіїв інформації про особу, знаряддя злочину, об'єкти матеріальної обстановки та обставини події, отже за своєю сутністю є галуззю криміналістичної техніки.

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

1. Наукові основи криміналістичної експертизи матеріалів, речовин і виробів.

Різного роду матеріалознавчі дослідження, пов'язані з вивченням складу речовини фізичними, хімічними та іншими методами. Ще в перших криміналістичних підручниках професора І.Н. Якімова (Криміналістика. Руководство по уголовной технике и тактике. – М., 1925), а також в підручниках видавництва 1935 та 1938 рр. зверталась увага на дослідження пилу, бруду, ниток, мотузок та інших матеріалів, але можливості таких досліджень були досить обмежені. Так, наприклад, ще у 1956 р. Б.Л. Зотов зазначав, що завданням криміналістичної експертизи є встановлення

однорідності документів за матеріалами або однаковості шроту за складом. Хоча матеріалознавчі дослідження і проводились в той час у рамках традиційних криміналістичних експертиз (судово-балістичної та технічного дослідження документів), але розроблені при цьому методичні підходи і прийоми роботи мали більш загальне значення і створювали умови для виникнення нових видів криміналістичної експертизи. В той же час поряд із специфічними науковими основами і методиками вивчення матеріалів та речовин окремих видів (волокон, фарб, пластмас тощо) поступово окреслювалися і загальні теоретичні передумови встановлення закономірностей виникнення, існування та зміни їх субстанціональних властивостей. Такі закономірності обумовлюються загальним агрегатним станом об'єктів (наприклад, для рідин характерні загальні закономірності механізму слідоутворення), наявністю у складі матеріалів деяких компонентів єдиної хімічної природи (наприклад, волокна, пластмаси та нафтопродукти можуть містити в собі фарбувальні матеріали), спільністю способів переробки речовин в матеріал або матеріалу у виріб (наприклад, механічне змішування компонентів чи полімеризація) тощо. На основі таких закономірностей В.С. Митрічевим (1978-1980 рр.) вперше були розроблені загальні положення методики отримання, дослідження та оцінки криміналістично значущої інформації, пов'язаної зі складом та структурою елементів матеріальної обстановки, з метою вирішення судово-експертних завдань.

У результаті систематизації та узагальнення накопиченого емпіричного матеріалу було розроблено спеціальне вчення про закономірності формування криміналістично значущої інформації, пов'язаної зі складом та структурою об'єктів, обумовлених походженням матеріалу, речовини або виробу, умовами їх існування та зміною під впливом факторів розслідуваної події. Це вчення було названо В.С. Митрічевим *криміналістичною субстанціологією*. Окремі її положення так само, як і *криміналістичної морфології* (вчення про закономірності формування морфологічних властивостей об'єктів), конкретизуються відносно матеріалів, речовин та виробів і утворюють наукові основи (теорію) відповідної експертизи, засновником якої вважають В.С.

Митрічева. Необхідно зазначити, що взаємозв'язок між особливостями складу речовини або матеріалу об'єкта та його морфологією обумовлюють наявність суміжних зон наукового знання між субстанціологією та морфологією.

Реалізація системно-структурного підходу щодо дослідження морфологічних і субстанціональних властивостей об'єктів криміналістичної експертизи матеріалів, речовин та виробів (КЕМРВ) і забезпечення методологічної цілісності криміналістичного дослідження матеріалів та речовин певних видів обумовлюють уявлення про КЕМРВ як про єдиний рід криміналістичної експертизи, в якому після завершення розробок наукових основ та методик формуються окремі його види – експертиза волокнистих матеріалів та виробів з них, експертиза лакофарбових матеріалів та покриттів, експертиза нафтопродуктів та паливно-мастильних матеріалів, експертиза металів, сплавів та виробів з них, експертиза скла, кераміки та виробів з них, експертиза пластмас, гум та виробів з них, експертиза наркотичних речовин. Кількість видів матеріалів, речовин та виробів як носіїв доказової інформації про розслідувану подію, буде постійно розширюватись. Вже зараз деякі вчені зараховують до об'єктів КЕМРВ, окрім перерахованих вище, ґрунти, вибухові речовини, фармацевтичні препарати тощо.

В той же час, серед науковців досі залишається дискусійним питання про те, чи належить експертиза матеріалів, речовин та виробів до класу криміналістичних, чи являє собою окремий клас судових експертиз.

Відомо, що більшість оточуючих предметів залишають на місці події сліди-відображення, які часто містять вичерпну інформацію для ідентифікації цих предметів за особливостями зовнішньої будови, що характерно для так званих «традиційних» криміналістичних експертиз. Але, на жаль, і частіше за все, різні предмети залишають на місці події тільки часточки субстанції, які неможливо використати для ідентифікації об'єкта, що їх залишив, тільки на основі морфологічного дослідження (наприклад, плями лакофарбових та паливно-мастильних матеріалів).

Через те, що згадані об'єкти при взаємодії з іншими об'єктами не відображають ознак своєї зовнішньої будови, деякі вчені вважають, що

закономірності їх слідоутворення не входять до кола закономірностей, що вивчаються традиційною криміналістикою. Але вчення про сліди та слідову взаємодію є одним з фундаментальних криміналістичних вчень і повинно відповідати сучасним тенденціям розвитку теорії та практики криміналістики і криміналістичної експертизи.

Необхідність розширення предмета даного вчення обумовлено тим, що: а) слідоутворення нерідко відбувається лише внаслідок відокремлення або приєднання (нашарування) субстанції об'єкта, тобто без формування слідів, що відображають особливості його будови; б) слідоутворюючі та слідоприймаючі властивості взаємодіючих об'єктів значною мірою обумовлені особливостями їх складу та структури; в) властивості субстрату сліду (відбитку) часто містять інформацію про вид (природу) енергетичного джерела, що впливав на нього, про його інтенсивність, послідовність контактів та інші особливості механізму взаємодії; г) поряд з механічною взаємодією об'єктів часто спостерігаються термічні, хімічні та інші види взаємодії, які в результаті вузького трактування предмета даного вчення безпідставно виключалися б з числа об'єктів криміналістичного дослідження. Наукові основи дослідження механізму слідоутворення об'єктів КЕМРВ докладно розглянуті С.П. Варениковою (1986 р.).

Науковими основами КДМРВ є загальна і окремі теорії криміналістики, а саме: вчення про закономірності виникнення інформації про злочин, теорії криміналістичної ідентифікації та діагностики, криміналістичне вчення про ознаки, вчення про механізм слідоутворення, знання в галузі криміналістичної техніки (технічні засоби, прийоми, методи і методики виявлення, вилучення та дослідження матеріальних слідів злочину), загальні принципи методики криміналістичних експертних досліджень, знання в галузі трасології, субстанціології, морфології, а також природничих і технічних наук. Очевидно, що криміналістична методологія відіграє домінуючу роль при використанні матеріалів, речовин та виробів з них як носіїв інформації про злочин.

Інтеграція знань в галузі дослідження об'єктів КДМРВ проявляється на різних рівнях і спрямована на забезпечення комплексного використання

інформації про матеріали та речовини, які формують субстрат елемента матеріальної обстановки (ЕМО) розслідуваної події з метою його ідентифікації за частинами (в разі відсутності у частин цілої спільної поверхні розділення), встановлення факту і механізму контактної взаємодії при відсутності відображення одним або обома об'єктами ознак своєї зовнішньої будови, інших фактів та обставин.

Необхідність інтеграції знань впливає із самої сутності об'єктів КДМРВ – ЕМО, якими є: предмети зі стійкою морфологією, ідентифікація яких на основі ознак зовнішньої будови виявилась неможливою (предмет одягу, моток мотузки, рулон плівки, предмет із пофарбованою поверхнею тощо); конкретні маси або обсяги рідких, сипких, пластичних та інших матеріалів (нафтопродукти, алкогольні напої, наркотичні засоби типу гашишу, опію тощо); матеріальні комплекси (наприклад, комплект одягу). Такі об'єкти є, як правило, носіями різних субстанціональних та морфологічних властивостей, які здатні одночасно відображатись в обстановці розслідуваної події. Поряд із загальними властивостями субстрату об'єкта, обумовленими складом та структурою його основної речовини (матеріалу), об'єкту притаманні субстанціональні і морфологічні властивості, причинно пов'язані зі специфічними умовами виникнення (виготовлення), експлуатації або зберігання, а також видозміни, які відбулись під впливом розслідуваної події. Так, на об'єктах волокнистої природи (наприклад, предметі одягу) можуть знаходитись частки скла, будівельних матеріалів, нашарування іржі, нафтопродуктів, фарби. Ці речовини в багатьох випадках є невід'ємною та суттєвою частиною об'єкта ідентифікації (елементи його структури), і саме їх дослідження дозволяє виділити об'єкт як неповторний. В той же час дослідження властивостей, складу та структури власної субстанції об'єкта призводять, як правило, до встановлення лише групової приналежності.

Отже, *предмет КЕМРВ* складають фактичні дані, що встановлюються на основі розроблених у криміналістиці теоретичних і методологічних засад дослідження речових доказів – матеріалів, речовин та виробів, – з використанням даних природничих та технічних наук. Для реалізації

дослідження у повному обсязі необхідна сукупність вихідних фактичних даних по справі, що розкривають походження об'єкта, особливості його експлуатації та руйнування (знищення) у зв'язку з обставинами розслідуваної справи. Головною рисою предмета криміналістичних експертиз є встановлення індивідуально-конкретної totoжності об'єкта, що розшукується. Відносно матеріалів, речовин та виробів, а точніше елементів матеріальної обстановки події злочину, теж часто ставляться питання про встановлення індивідуально-конкретної totoжності. Зусиллями вчених в галузі КДМРВ було доведено, що для сучасних методів дослідження не суттєві стан об'єктів або форма їх взаємодії і цілком можлива ідентифікація рідкої, сипкої речовини або газу в тому випадку, якщо матеріальне утворення є конкретно визначеним (наприклад, бензин у каністрі). До речі, разом із професором А.І. Вінбергом усі криміналісти одностайні у визнанні запаху об'єктом криміналістичної експертизи і погоджуються, що не стільки об'єкт, скільки завдання та предмет експертизи обумовлюють таку позицію.

Можна стверджувати, що зародження КЕМРВ, з одного боку, стало відгуком криміналістів на запити слідчо-судової практики, оскільки традиційні криміналістичні експертизи часто не могли вирішити поставлені завдання, а з іншого – підсумком реалізації можливостей, які науковотехнічна революція надала криміналістиці.

Розробка В.С. Митрічевим, А.Р. Шляховим, Н.А. Селивановим, О.Р. Росинською, М.В. Салтевським, М.Я. Сегаєм, В.К. Лисиченком, В.Г. Гончаренком та іншими вченими-криміналістами теоретичних і методичних положень ідентифікації предметів шляхом дослідження матеріалів та речовин суттєво збагатили загальне вчення про криміналістичну ідентифікацію (її об'єкти, методи), розширили діапазон і можливості криміналістичної техніки.

Теоретичні проблеми криміналістичного дослідження матеріалів, речовин та виробів.

Становлення КДМРВ як самостійної галузі криміналістичної техніки призвело до постановки та вирішення низки нових теоретичних проблем, які переважно стосуються теорії криміналістичної ідентифікації. Виникнення цих

проблем обумовлене специфікою матеріалів, речовин та виробів як носіїв доказової інформації. Особливу складність являє собою вирішення питання про те, які властивості та чому виявляються пов'язаними саме з обставинами розслідуваної події і можуть виступати як джерела доказової інформації. Наприклад, апріорі не можна вирішити, чи є джерелом такої інформації факт наявності у зразках деревини, що порівнюються, хімічних елементів – магнію, кремнію, алюмінію, кальцію та заліза. Якщо усі зразки деревини, що росте на землі, вміщують зазначені елементи, то їх встановлення експертним шляхом не є джерелом доказової інформації. І тільки якщо виявиться, що деревина різного походження за складом зазначених елементів відрізняється, то дані відповідного порівняльного дослідження будуть являти цінність при встановленні обставин кримінальної справи. Таким чином, для визначення конкретних шляхів використання матеріалів, речовин та виробів як носіїв криміналістично значущої інформації необхідно використовувати дані природничих та технічних наук, різних галузей промислового виробництва.

В КДМРВ ідентифікація означає встановлення індивідуально-конкретної тотожності об'єкта – окремого елемента матеріальної обстановки злочину або наближення до нього на рівні роду, групи. В традиційних видах ідентифікаційних криміналістичних досліджень (судово-почеркознавчих, судово-трасологічних, судово-балістичних та ін.) відповідні об'єкти мають стійку зовнішню будову і їх ідентифікація проводиться за сукупністю стійких та майже неповторних особливостей морфології, тобто зовнішньої та внутрішньої будови – розміщення субстанції, з якої складається об'єкт, у просторі. Очевидно, як уже зазначалось, сліди у КДМРВ найчастіше не відображають зовнішньої будови об'єкта і тому, як вважають деякі криміналісти, відносно них можуть вирішуватись лише питання встановлення групової приналежності.

Але обмеження кола об'єктів ідентифікації лише такими, що мають стійкі морфологічні ознаки, є застарілим. При глибокому вивченні субстанціональних властивостей об'єктів виявляється, що зазначений підхід суперечить відомим досягненням природничих наук. Наприклад, індивідуальність організму

людини за генетичним кодом є встановленим фактом, отже і ототожнення людини за результатами генотипоскопії є принципово можливим. Індивідуальним є і її запах, внаслідок чого можлива одорологічна ідентифікація.

В КДМРВ об'єктом ідентифікації є індивідуально визначене (тобто конкретно назване) матеріальне утворення (елемент речової обстановки розслідуваної події). Це об'єкт, що має якісну визначеність, здатність до відображення в слідах та частинах цілого і відносну стійкість морфологічних та субстанціональних властивостей, щодо якого вирішується питання про тотожність або спільну родову (групову) приналежність з об'єктом, що перевіряється. ***Об'єктами ідентифікації в КДМРВ можуть бути не тільки предмети зі стійкою зовнішньою будовою, але і об'єкти, просторово обмежені, зокрема рідкі, сипкі та газоподібні речовини.*** Отже, об'єктами ідентифікації є: 1) окремі одиничні об'єкти (конкретний предмет; конкретний об'єм рідини, наприклад, бензин у бідоні, виявлений у підозрюваного у вчиненні злочину; конкретна маса сипкого матеріалу, наприклад, цукровий пісок у стандартній упаковці, частина якого в момент вчинення крадіжки потрапила до кишені одягу злочинця та ін.); 2) сукупність предметів (комплект предметів одягу та ін.).

Процес аналізу матеріальної обстановки події злочину супроводжується її уявним розмежуванням на окремі складові частини (елементи), наявність яких або певні стосунки між якими є засобом встановлення фактичних обставин події. Наприклад, огляд всього одягу особи як окремого ЕМО має велике значення, оскільки в процесі контакту з іншими елементами (транспортними засобами, одягом інших осіб, знаряддям вчинення злочину) утворюються сліди-нашарування волокон, які входять до складу матеріалу цих предметів одягу в цілому. Очевидно, що можливості ототожнення комплекту предметів одягу особи в цілому за слідами-нашаруваннями волокон виявляються значно більшими, ніж можливості ототожнення кожного предмета окремо, оскільки лише сукупність предметів одягу є індивідуальною, а матеріал кожного із них за складом та іншими ознаками, які відображаються у волокнах-нашаруваннях,

індивідуальності, як правило, не має.

Щоб стати об'єктом криміналістичної ідентифікації, відповідне матеріальне утворення (предмет, сукупність предметів, об'єм рідини, маса речовини тощо) повинно сприйматись як щось окреме, відмежоване, конкретно назване та антитетичне іншим ЕМО злочину. Н.А.Селиванов у зв'язку з цим стверджував, що можна ставити питання про індивідуальне ототожнення будь-яких відмежованих мас або інших речовин, що містяться у конкретній ємності. Таким чином, перед тим як ставити питання про індивідуальне ототожнення, необхідно описати елемент речової обстановки як окреме матеріальне утворення, наприклад: «чоловіча сорочка», «шматок мотузки довжиною 1,2 м», «один літр фарби у банці» тощо. Не можна вважати індивідуальними такі визначення, як «шріт, виявлений у підозрюваного», або «фарба, що використовувалась для ремонту автомашини». Але в деяких випадках зазначення кількості матеріалу (речовини) для характеристики конкретного ЕМО не обов'язкове. Наприклад, якщо для утеплення стелі використовувалась суміш тирси, глини та сухого листя, то ЕМО визначається як «засипка стелі у даному будинку».

Структура ЕМО у багатьох випадках зовсім не співпадає зі структурою фізичних тіл, матеріалів та речовин, що утворюють цей елемент. Наприклад, конкретна маса шроту, як матеріальне утворення, являє собою сукупність свинцевих кульок, які механічно взаємодіють між собою та мають конкретні розміри і відносне розміщення. Ця ж маса шроту як ЕМО, виявляється, має зовсім іншу структуру: наявність та відносний кількісний склад снарядів різного походження (за технологією виготовлення, матеріалом тощо), наявність слідів взаємодії із зовнішнім середовищем (окислення поверхні шроту, забруднення її певними речовинами); конкретна кількість снарядів, що виявляється в ході розслідування шляхом допитів підозрюваного та інших осіб. При цьому такі властивості снарядів, як форма і розміри, елементний склад свинцю тощо є лише первинним матеріалом для виділення особливостей технології виготовлення та окремих плавок свинцю, умов зберігання шроту, тобто ідентифікаційних ознак зазначеної вище маси шроту як об'єкта пізнання.

Систематизація типів структур ЕМО є одним із суттєвих моментів теоретичних основ КДМРВ.

За фізичною злитістю (просторовою розділеністю) ЕМО поділяють на одиничні (окремі тіла) та множинні (сукупності тіл). Якщо у першому випадку вивчається морфологія та субстанція об'єкта в цілому, то у другому об'єктами вивчення є окремі тіла, з яких складається ЕМО. В той же час *одиничні ЕМО* можуть бути монолітними (лінійка, конкретне віконне скло) або складатись із сукупності окремих частин чи деталей, які механічно взаємодіють і зберігають певний порядок розміщення (конкретний екземпляр вогнепальної зброї, авторучка, автомобіль). В свою чергу серед монолітних тіл виділяють тверді, що мають власну стійку форму (конкретний осколок скла) та такі, що її не мають – сипкі, рідкі і газоподібні (конкретно визначені кристалічний порошок, бензин, природний газ). Оскільки останні не мають власної стійкої форми, їх індивідуальне визначення дається шляхом зазначення кількості відповідної матеріальної субстанції або її індивідуальності за походженням (наприклад, сплав, виготовлений конкретною особою кустарним шляхом при змішуванні відповідних вихідних компонентів).

До *множинних ЕМО* належать як конкретні комплекти предметів певного цільового призначення (одяг конкретної особи, гребінець у футлярі, набір фломастерів), так і конкретна маса виробів певного цільового призначення (наприклад, маса цвяхів різного розміру та походження, виявлена у підозрюваного).

Суттєвим моментом є поділ ЕМО на *агрегати та агломерати*. Їх виділяють у тих випадках, коли ЕМО являє собою конкретну масу матеріалів, речовин чи виробів, яка утворена однорідними або різнорідними об'єктами відповідно. У першому випадку це може бути маса піску, тютюну, у другому – засипка стелі із суміші листя, тирси, глини. Необхідно зважати на те, що диференціація мас матеріалів, речовин та виробів на агрегати та агломерати надто відносна, оскільки на перший погляд однорідні об'єкти можуть мати відмінності, обумовлені, наприклад, виготовленням за різною технологією.

Самостійним ЕМО в КДМРВ виступає *джерело походження*. Це може

бути певне місце, де даний об'єкт добували (нафтова свердловина), вирощували (поле із коноплями) або виготовляли (підприємство, фірма, кустарна майстерня). Для визначення джерела походження необхідно вивчати природні умови, сировину, знаряддя та інструменти, технологічні процеси, професійні навички робітників тощо. Встановлення джерела походження може бути метою ідентифікаційного дослідження, і тоді воно виступає як ЕМО. В деяких випадках джерело походження може виступати як засіб вирішення ідентифікаційного завдання відносно іншого ЕМО (наприклад, встановити спільну групову приналежність певних об'єктів можна за відповідними показниками заводу-виробника).

Важливим моментом теорії криміналістичної ідентифікації в КДМРВ є *диференціація ідентифікаційних криміналістичних досліджень за способом вивчення властивостей ЕМО на безпосередні та опосередковані.*

При проведенні *безпосередніх ідентифікаційних досліджень* вивчаються властивості самого ЕМО, який ототожнюється, проводиться ідентифікація цілого за частинами, що відокремились від нього у зв'язку з конкретними обставинами події злочину (ідентифікація транспортного засобу за частками лакофарбового покриття, комплекту одягу – за окремими волокнами).

Опосередковані ідентифікаційні дослідження пов'язані з вивченням властивостей ЕМО за слідами-відображеннями або за предметами певного походження (ідентифікація джерела походження за якісними характеристиками відповідної продукції).

В КДМРВ безпосередні та опосередковані ідентифікаційні дослідження часто органічно поєднуються. Наприклад, для встановлення факту зламу сейфа конкретним знаряддям важливо мати як дані безпосереднього дослідження мікрочасток лакофарбового покриття від сейфа на даному знарядді, так і опосередкованого – слідів цього знаряддя на сейфі.

За природою інформації про ЕМО ідентифікаційні дослідження в КДМРВ доцільно поділити на функціональні, субстанціональні та сигналетичні.

Функціональні ідентифікаційні дослідження ґрунтуються на вивченні особливостей способу дії (поведінки) об'єкта, наприклад, специфіка зносу

матеріалу, деталі, механізму.

Субстанціональні ідентифікаційні дослідження пов'язані з вивченням складу, структури та інших властивостей матеріалів і речовин: фізичних, хімічних тощо.

Сигналітичні ідентифікаційні дослідження ґрунтуються на вивченні морфології об'єкта, тобто притаманної йому внутрішньої та (або) зовнішньої будови.

В КДМРВ комплексно поєднуються всі види ідентифікаційних досліджень.

Одним з основних розділів теорії криміналістичної ідентифікації є вчення про ідентифікаційні ознаки. Ототожнення шуканого ЕМО, виділення відповідного матеріального утворення як єдиного цілого та виокремлення із йому подібних ґрунтується на уявному виділенні окремих характеристик об'єкта ідентифікації, які вважаються ідентифікаційними ознаками. Зазначені ознаки обумовлені природою матеріалу (речовини), походженням об'єкта, його призначенням, умовами виготовлення та експлуатації тощо. Цілком очевидно, що пізнання індивідуальності, тобто конкретного ЕМО, встановлення його зв'язків з іншими елементами потребує особливої криміналістичної інтерпретації.

Формування цілісної системи ідентифікаційних ознак відбувається також в межах обставин розслідуваної події і обумовлюється такими чинниками: обставинами об'єднання будь-яких частин (компонентів) в ціле; умовами внутрішньої взаємодії частин (компонентів) в межах цілого; особливостями впливу на частини (компоненти) цілого зовнішніх чинників; специфічними наслідками поділу цілого на частини. Кожну із зазначених груп чинників доцільно розглянути окремо.

Специфічність сукупності ідентифікаційних ознак може бути наслідком того, що ЕМО утворився шляхом *випадкового об'єднання компонентів* (частин). Так, комплект предметів одягу даної особи може бути визнаним специфічним оскільки він об'єднує вироби найрізноманітнішого виду та походження, а фарба, яку використовував художник при написанні картини, –

внаслідок того, що вона є продуктом змішування декількох стандартних фарб. Отже, навіть склад матеріалу може бути специфічним, якщо його компоненти об'єднані в ціле випадково.

Цілісність системи ідентифікаційних ознак ЕМО може бути наслідком *внутрішньої взаємодії частин (компонентів)*, що його утворюють. Так, наприклад, деталі верстата можуть притертися настільки специфічно, що легко встановити їх приналежність саме даному цілому.

Прикладом утворення цілісної системи ідентифікаційних ознак *під впливом зовнішніх чинників* може бути забруднення комплекту предметів одягу особи волокнами, нафтопродуктами, фарбою, будівельними матеріалами.

Комплекс специфічних властивостей об'єкта може утворитись *при його руйнуванні*, що виявляється в утворенні індивідуальних за будовою поверхонь розділення при розломі, розриві, здавлюванні тощо. Отже, для правильного визначення комплексу ідентифікаційних ознак необхідно під час проведення слідчих дій встановлювати фактичні дані про походження об'єктів, умови їх використання тощо. Виділення ж експертом ідентифікаційних ознак пов'язане зі спеціальною криміналістичною оцінкою результатів дослідження речових доказів фізичними, хімічними та фізикохімічними методами.

У криміналістиці класифікація ідентифікаційних ознак проводиться за різними підставами. В КДМРВ практичне значення мають лише деякі з них. Так, *ідентифікаційні ознаки* поділяють: за характеристикою об'єктів – на *родові* (підстави для встановлення належності об'єкта до певної категорії у відповідності до визнаної у науці та техніці класифікації), *групові* (що характеризують спільність умов виникнення та існування об'єктів) та *індивідуальні, або особливі, окремі* (такі, що індивідуалізують об'єкт, дозволяють відрізнити його від інших); за характером розподілу властивостей у субстанції об'єкта – на *інтегративні* (наявні у всіх частинах об'єкта) та *локальні* (наявні в окремих його частинах); за походженням – на *закономірні* (обумовлені природою, призначенням, технологією виробництва) та *випадкові*; за формою вираження – на *якісні* (характеризуються за допомогою термінів) та *кількісні* (результати вимірювань).

Як і в традиційних видах криміналістичних експертиз, ідентифікаційні ознаки об'єктів КДМРВ характеризуються стійкістю, значущістю та взаємозалежністю.

Стійкість системи ідентифікаційних ознак об'єкта переважно визначається природою його субстанції та характером її взаємодії з оточуючим середовищем, тому об'єкти КДМРВ значно відрізняються за ступенем стійкості притаманних їм ознак. Так, наприклад, склад скла, кераміки з часом майже не змінюється, а склад світлих нафтопродуктів за рахунок летючості компонентів (вуглеводнів) змінюється дуже швидко. Саме необхідність дослідження об'єктів, які швидко змінюються з часом, обумовила виникнення такого специфічного завдання КЕМРВ, як реставраційне, яке передбачає встановлення суттєвих ознак об'єкта, змінених під впливом зовнішніх та (або) внутрішніх чинників. Наприклад, можна встановити первинні (початкові) характеристики спаленої тканини (зміни відбулись під дією зовнішніх чинників) або склад бензину в певний момент часу (летючість – внутрішній чинник, властивість зазначеної субстанції).

Ступінь значущості ідентифікаційних ознак об'єкта може бути визначений на основі систематизації рецептурно-технологічних даних великої кількості однорідних об'єктів, безпосереднього вивчення технологічних процесів виготовлення відповідної продукції.

Останнім часом в експертній практиці набули поширення інформаційнопошукові системи, які дозволяють не тільки отримувати необхідну інформацію про походження об'єктів КДМРВ, а і визначати статистичними методами частоту, з якою зустрічаються ідентифікаційні ознаки відповідних об'єктів, а також ступінь їх *взаємозалежності*.

Отже, можна стверджувати, що КДМРВ ставить і вирішує складні теоретичні питання, а розробка теоретичних і методичних положень ідентифікації об'єктів шляхом дослідження матеріалів та речовин (роботи В.С. Митрічева, А.Р. Шляхова, Н.А. Селиванова, О.Р. Росинської, М.В. Салтевського, М.Я. Сегая, В.К. Лисиченка, В.Г. Гончаренка та інших вчених криміналістів) суттєво збагатили загальне вчення про криміналістичну

ідентифікацію, розширили можливості криміналістичної техніки як розділу криміналістики.

2. Класифікація об'єктів криміналістичного дослідження матеріалів, речовин та виробів.

Об'єктами КЕМРВ є матеріальні носії криміналістично значущої інформації. Їх можна класифікувати за різними підставами.

За фізичною злитістю об'єкти КЕМРВ поділяють на одиничні (окремі тіла) та множинні (сукупності тіл). В свою чергу серед одиничних об'єктів виділяють *прості* (монолітні, розчленування яких супроводжується порушенням фізичної цілісності, наприклад, гребінець) та *складні* (складаються із частин, які роз'єднуються та замінюються, наприклад, авторучка, пістолет, автомобіль тощо). *Множинний об'єкт* – це сукупність предметів, які не знаходяться в стані фізичної злитності, але об'єднані спільним цільовим призначенням, а також утворені випадково, кожен з яких є носієм криміналістично значущої інформації. В першому випадку це костюм, сервіз, в другому – сукупність предметів одягу конкретної особи або суміш цвяхів, шурупів, гвинтів, які зберігаються в одному місці.

За агрегатним станом виділяють газоподібні, рідкі та тверді об'єкти. Агрегатний стан речовини – це стан, що визначається ступенем її фізичної організації, який зростає в ряду газ, рідина, тверде тіло та залежить від зовнішніх умов (тиск, температура тощо). Перехід речовини з одного агрегатного стану в інший пов'язаний зі зміною її структури (наприклад, пар-вода-лід).

Газ – агрегатний стан речовини, при якому її частки (молекули або атоми) вільно рухаються в об'ємі, який значно перевищує об'єм самих часток, тобто розподілені у просторі випадково. При нормальних умовах (0°C та тиск $1,01325 \times 10^5$ Па) у газоподібному стані знаходяться кисень, азот, метан тощо.

Рідина – це агрегатний стан речовини, який є проміжним між газоподібним та твердим, при якому її частки (атоми або молекули) обмежено

рухливі та утворюють структури «ближнього порядку». Може існувати у вигляді індивідуальних рідин та рідких розчинів (розчинена речовина в розчиннику). Важливою характеристикою рідкого тіла є здатність текти. Вона може бути рухливою (вода, бензин) та в'язкою (клей, мед).

Тверде тіло – вид агрегатного стану речовини. Це матеріальне тіло, яке зберігає власну морфологію за рахунок внутрішньої взаємодії часток, що його утворюють (атомів або молекул). Виділяють тверді кристалічні тіла, в яких розташування часток чітко упорядковано (наприклад, метали), та аморфні тверді тіла із неупорядкованою внутрішньою структурою (наприклад, скло, тверді полімери). Можуть бути *крихкими або пластичними*. Різновидом твердого є *сипке (сипуче)* тіло – матеріальне утворення, що має нестійку зовнішню форму та являє собою сукупність мікротіл, кожне з яких не є носієм криміналістично значущої інформації. Може складатись як з однорідних (крупа), так і різнорідних (пісок) мікротіл. Ідентифікувати можна не тільки об'єкти зі стійкою зовнішньою будовою, а й рідкі, сипкі та газоподібні, якщо вони будуть *просторово обмежені* і мати конкретний об'єм (кількість).

За походженням виділяють природні та хімічні об'єкти, *за складом* – органічні та неорганічні.

Особливою значущістю характеризується класифікація об'єктів КЕМРВ за кількістю матеріальної субстанції, коли їх поділяють на макро-, мега- та мікрооб'єкти.

Макрооб'єкт – об'єкт експертизи, наданий у кількості, достатній для повної реалізації методики КЕМРВ конкретного виду на сучасному рівні її розвитку, не потребує застосування мікроскопічних методів для його виявлення.

Мегаоб'єкт – об'єкт експертного дослідження, значна кількість (обсяг або розмір) якого не дозволяє провести безпосереднє його дослідження. Властивості такого об'єкта вивчають за зразками (пробами).

Мікрооб'єкт – об'єкт експертного дослідження, невидимий або слабовидимий неозброєним оком, існує в кількості, що потребує для його виявлення та дослідження із застосуванням спеціальних методів мікроаналізу.

За природою та призначенням виділяють такі об'єкти КЕМРВ:

- волокнисті матеріали та вироби з них;
- лакофарбові матеріали та покриття;
- нафтопродукти та паливно-мастильні матеріали;
- метали, сплави та вироби з них;
- скло, кераміка та вироби з них;
- пластмаси, гуми та вироби з них;
- наркотичні засоби та інші.

Саме останній принцип класифікації об'єктів покладено в основу при формуванні окремих видів КЕМРВ. Зважаючи на те, що коло об'єктів даної експертизи значно ширше, можна із впевненістю прогнозувати формування нових видів КЕМРВ.

Отже, розглядаючи криміналістичне дослідження матеріалів, речовин та виробів як багатостадійний процес пізнання цих об'єктів, виділяємо функції спеціаліста щодо їх виявлення, фіксації, вилучення та попереднього дослідження, і експерта, який в залежності від характеру необхідної інформації може вирішити шість завдань: виявлення, класифікаційне, ідентифікаційне, діагностичне, ситуаційне та реставраційне.

3. Стадії криміналістичного дослідження матеріалів, речовин та виробів.

Криміналістичне дослідження матеріалів, речовин та виробів у широкому розумінні – це процес пізнання об'єктів, починаючи від їх пошуку. Його доцільно розділити на низку стадій із визначеними для кожної з них цілями, суб'єктами, методами та засобами.

Перша стадія – збирання, що включає пошук, виявлення, фіксацію і вилучення матеріалів, речовин та виробів. Збирання здійснюється з метою виявлення матеріальних слідів злочину (речових доказів) слідчим, оперативним працівником, спеціалістом. При цьому використовуються спеціальні тактичні прийоми (уявне моделювання, огляд) та технічні засоби пошуку, вилучення і фіксації зазначених об'єктів.

Друга стадія – попереднє дослідження виявлених об'єктів в польових умовах (безпосередньо на місці події або у пересувній криміналістичній лабораторії) або в лабораторії експертного підрозділу. Це дослідження виконується слідчим, спеціалістом з метою отримання експрес-інформації для розкриття злочину, розшуку злочинця «за свіжими слідами». Застосовуються методи та засоби попереднього дослідження, насамперед такі, що не призводять до руйнування об'єктів.

Третя стадія – експертне (лабораторне) дослідження. Метою експертного дослідження є отримання розшукової та доказової інформації, фактичних даних про подію злочину. Його проводять експерти, які спеціалізуються у дослідженні матеріалів та речовин різної природи, за допомогою лабораторних методів (мікроскопія, зокрема електронна, високочутливі інструментальні й неінструментальні фізичні, хімічні, біологічні та інші методи).

Четверта стадія – отримання і оцінка розшукової та доказової інформації. На цій стадії оперативний працівник, слідчий, суд проводять співставлення фактичних даних, виявлених при криміналістичному дослідженні, з іншими обставинами і фактами, отриманими шляхом оперативних заходів та слідчих дій.

П'ята стадія – використання інформації для розкриття злочину. Оперативний працівник, слідчий, суд використовують отриману інформацію для встановлення факту злочину, розшуку злочинця, з'ясування інших даних та обставин події.

Участь спеціаліста у слідчих діях та оперативно-розшукових заходах.

Останнім часом спостерігається тенденція до посилення ролі спеціаліста в процесі техніко-криміналістичного забезпечення слідчих дій та оперативно-розшукових заходів.

Відомо, що співробітник підрозділу експертної служби МВС України при участі в слідчих діях та оперативно-розшукових заходах іменується спеціалістом. Його діяльність, зокрема участь в огляді місця події, регламентується кримінально-процесуальним законодавством (ст.71-72 КПК

України), а також відомчими нормативними документами, зокрема, наказом МВС України від 03.11.2015 року № 1343 «Про затвердження Положення про Експертну службу Міністерства внутрішніх справ України».

Участь спеціалістів в огляді місця події набуває актуальності у зв'язку із зростаючим в сучасних умовах значенням речових доказів для розслідування злочинів. Очевидно, що їх компетенція розповсюджується на перші дві стадії процесу КДМРВ.

Перша стадія КДМРВ, як було зазначено, передбачає збирання, а саме пошук, виявлення, фіксацію та вилучення матеріалів, речовин і виробів, – речових доказів та зразків. Якщо на етапі загального огляду місця події спеціаліст разом із слідчим намічає межі огляду, виробляє план детального огляду та його послідовність, визначає способи та засоби пошуку об'єктів (в залежності від природи та призначення), виконує фото- та відеозйомку, робить необхідні вимірювання для складання планів та схем без внесення змін в обстановку, то власне пошук речових доказів здійснюється на етапі детального огляду. Спочатку фіксується точне положення виявленого об'єкта по відношенню до інших у нерухомому стані, і лише після цього його можна переміщувати, перевертати, оглядати, вимірювати, фотографувати, але так, щоб не пошкодити. На заключному етапі огляду місця події спеціаліст пакує вилучені об'єкти, допомагає слідчому скласти протокол огляду, консультуючи його щодо специфічних термінів, які застосовуються при описі речових доказів і зразків, способів їх фіксації та вилучення, використаної криміналістичної техніки.

Саме на заключному етапі огляду місця події, перед пакуванням, проводиться попереднє дослідження виявлених об'єктів.

Попереднє дослідження належить до непроцесуальних дій, його результати мають оперативний характер, а висновки не є доказами у провадженні. Воно сприяє вирішенню низки важливих завдань, серед яких: доцільність відкриття кримінального провадження; висунення, перевірка та уточнення оперативних і слідчих версій; визначення послідовності оперативно-розшукових та слідчих, негласних слідчих (розшукових) дій; необхідність

проведення експертизи; отримання додаткових даних для розкриття і розслідування злочину; вироблення рекомендацій про способи, прийоми, методи та засоби вилучення, фіксації, пакування об'єктів-носіїв, про збереження об'єктів для проведення експертних досліджень; реалізація інформації при розкритті злочинів «за гарячими слідами».

Основними вимогами до проведення попереднього дослідження є використання простих і доступних неруйнівних методів, методик та засобів, забезпечення цілісності об'єктів дослідження, збереження їх властивостей. Результати зазначеного дослідження оформлюються у вигляді висновку спеціаліста. Іноді результатом попереднього дослідження є очевидні та безперечні висновки, і призначення експертизи може бути зайвим.

З метою виявлення розшукової та доказової інформації, носіями якої є вилучені об'єкти, необхідно здійснити глибоке та всебічне наукове дослідження з використанням спеціально розроблених методик, прийомів, технічних засобів. Процесуальною формою такого дослідження є проведення експертизи, яка являє собою третю стадію КДМРВ. Призначає експертизу слідчий, але при складанні клопотання про призначення експертизи, спеціаліст може допомогти сформулювати питання, які необхідно вирішити, оскільки він має більший обсяг спеціальних знань відносно об'єктів дослідження, можливостей отримання криміналістично значущої інформації, притаманної цим об'єктам. Саме тому можна стверджувати, що до третьої стадії КДМРВ – експертного дослідження – спеціаліст може мати опосередковане відношення.

Ефективність експертного дослідження значною мірою залежить від правильності формулювання питань. Останнє визначається інтересами розслідування з одного боку і можливостями відповідної експертизи з іншого, що знаходить своє відображення у завданнях, які вона вирішує. Отже, третій стадії – експертному дослідженню, як найважливішій стадії КДМРВ, необхідно приділити особливу увагу.

4. Предмет та завдання криміналістичної експертизи матеріалів, речовин та виробів.

Становлення криміналістичної експертизи матеріалів, речовин та виробів пов'язане з використанням комплексу складних аналітичних методів дослідження та накопиченням специфічної інформації про індивідуальні особливості об'єктів того чи іншого виду. Разом з тим в основу експертизи покладено досвід судово-хімічного дослідження речових доказів.

Судово-хімічна експертиза ґрунтувалась на даних хімічних наук, які озброювали дослідника відомостями про хімічні речовини та їх перетворення. Судово-хімічні дослідження дозволяли виявляти певні матеріали та речовини, визначати природу невідомих речовин, порівнювати об'єкти за складом. Працівники слідчих органів та судів орієнтувались на основні завдання судово-хімічної експертизи: визначення складу речовини, що досліджується, встановлення однорідності або неоднорідності матеріалу декількох зразків, а також назви, групової приналежності будь-якої речовини, виявлення отрути у залишках їжі, напоях, на тих чи інших предметах. Починаючи з 70-х років ХХ століття дослідження відповідних речових доказів проводиться в межах КЕМРВ, наукові основи якої сформулював В.С. Митрічев.

Реалізація системно-структурного підходу в дослідженні морфологічних та субстанціональних властивостей об'єктів і забезпечення методологічної одноманітності криміналістичного дослідження матеріалів та речовин певних видів обумовлює формування КЕМРВ як єдиного роду судової експертизи, в якому залежно від завершення розробок наукових основ і методик формуються окремі його види – експертиза об'єктів волокнистої природи, експертиза лакофарбових матеріалів і покриттів та інші.

Предмет КЕМРВ складають фактичні дані та обставини події, які встановлюються на основі розроблених у криміналістиці теоретичних і методологічних засад дослідження матеріалів, речовин та виробів з використанням даних природничих і технічних наук.

Традиційно в КЕМРВ виділяють шість **завдань**:

- виявлення;
- класифікаційне;
- ідентифікаційне;

- діагностичне;
- ситуаційне;
- реставраційне.

Завдання виявлення передбачає встановлення наявності на об'єкті-носієві мікрооб'єктів певної природи на основі спеціальних експертних знань з використанням мікроаналітичної техніки. Виявлення мікрооб'єктів є самостійним експертним завданням тільки в тому випадку, коли вони не можуть бути виявлені, зафіксовані, вилучені та попередньо досліджені слідчим (судом), в тому числі із залученням спеціалістів. Іноді це завдання трактують як встановлення найменування, походження та призначення наданого на експертизу об'єкта.

Класифікаційне завдання в КЕМРВ передбачає встановлення приналежності об'єкта до певної множини (класу, роду, виду, групи).

Під встановленням *родової приналежності* розуміють віднесення об'єкта до конкретної множини у відповідності до прийнятої в тій чи іншій галузі науки, техніки, промислового виробництва, товаро- та матеріалознавстві класифікації, а також до такої, що є загальноприйнятою в побуті і використовується в теорії та практиці КЕМРВ. Може бути як самостійним завданням КЕМРВ, так і проміжним етапом ідентифікаційного дослідження. При вирішенні такого завдання клас, до якого належить (чи не належить) об'єкт, найчастіше заданий наперед слідчим (судом), оскільки його встановлення має певне значення для кримінального провадження. Так, наприклад, за призначенням досліджуваний осколок віднесений до світлотехнічного скла (конкретний рід матеріалу) або частин фарного розсіювача (конкретний рід виробу). Очевидно, що для визначення родової приналежності об'єктів КЕМРВ необхідно вивчати та систематизувати рецептурно-технологічні дані з найрізноманітніших галузей матеріалознавства і товарознавства.

Встановленням групової приналежності називається віднесення об'єкта до множини йому подібних за ознаками спільності походження або умов існування. Наприклад, однотипні та однокольорові лакофарбові покриття

автомобілів можна диференціювати за ступенем і характером їх руйнування під дією зовнішніх чинників, за наявністю на їх поверхні певного роду забруднень тощо. Дійсно, зазначені особливості обумовлені спільними умовами експлуатації однорідних пофарбованих предметів, що і дозволяє об'єднати їх в одну групу.

Але спільну групову приналежність можуть мати не тільки однорідні, а й різнорідні об'єкти. Наприклад, фарби, інструменти та інші предмети деякий час зберігались в одному приміщенні, де і отримали певні забруднення, а тому можна стверджувати, що у них з'явилися особливості групи предметів із спільними експлуатаційними ознаками.

Спільна групової приналежності може бути встановлена у виробів, які були виготовлені за допомогою одних інструментів (пристосувань), з одних матеріалів, а також віднесених до однієї партії. Очевидно, що більше доказове значення має встановлення спільної групової приналежності у порівнянні з родовою.

Особливу цінність має факт такої групової приналежності, коли виділення групи відбувається на підставі ознак, пов'язаних з обставинами розслідуваної справи. Наприклад, відомо, що звинувачуваний працює на підприємстві, яке використовує олов'яно-свинцевий припій певної марки, а зразки шроту, вилученого з місця події та у звинувачуваного, виготовлені зі сплаву саме цієї марки. Ідентифікаційне завдання в КЕМРВ – це встановлення індивідуальноконкретної totoжності об'єкта або наближення до нього на рівні роду, групи різного обсягу.

Ідентифікаційні завдання в КЕМРВ спрямовані на встановлення факту належності частин (об'ємів, мас) речовини або матеріалу індивідуально-конкретному об'єкту (об'єму, масі), факту походження слідів, які утворені речовиною (матеріалом) в результаті конкретного механізму слідоутворення, певного джерела походження, спільної родової (групової) приналежності порівнюваних об'єктів.

Ідентифікація здійснюється шляхом вивчення та порівняння ознак об'єктів, які називають ідентифікаційними. Принципова відмінність

класифікаційного та ідентифікаційного завдання полягає в тому, що при вирішенні першого достатньо визначити лише так звані загальні ознаки об'єкта, які обов'язково повторюються у об'єктів певного роду, групи, а для вирішення другого необхідна наявність так званих індивідуальних (особливих, окремих) ознак, що і дозволяє «впізнати» конкретний об'єкт. Крім того, необхідна наявність двох об'єктів, що порівнюються.

Доказове значення результатів ідентифікаційного криміналістичного дослідження визначається виявленням співпадаючих ознак об'єктів, які є стійкими, суттєвими та утворюють індивідуальну сукупність. На жаль, в процесі ідентифікації матеріалів та речовин найчастіше доводиться обмежуватись встановленням спільної родової (групової) приналежності.

Необхідно зазначити, що можливість ототожнення будь-якого комплексу об'єктів виявляється значно більшою, ніж кожної його складової окремо. Це пояснюється тим, що кожен компонент цього комплексу може і не мати індивідуальних (окремих) ознак, але у комплексі неповторна композиція (сукупність) загальних ознак безумовно його індивідуалізує і таке поєднання стає унікальним. Наприклад, у виявлених на місці ДТП часточок лакофарбового покриття, скла, пластмаси, нафтопродуктів, ґрунту, які відокремились в момент удару від автомобіля, були виявлені лише загальні ознаки, але доказове значення утвореного комплексу об'єктів цілком очевидне.

Діагностичне завдання в КЕМРВ передбачає дослідження властивостей та стану об'єкта, суттєвих для встановлення обставин розслідуваної події, а також причин та часу їх зміни. Наприклад, при дослідженні пошкодженої тканини можна визначити вид джерела пошкодження (висока температура, концентрована кислота тощо).

Ситуаційне завдання в КЕМРВ передбачає встановлення факту та механізму взаємодії об'єктів як елементів матеріальної обстановки розслідуваної події. Це завдання є одним з основних у КЕМРВ. Саме зв'язки, що виникають під час взаємодії матеріальних тіл між собою та речовою обстановкою, завдяки властивості цілковитого (взаємного) відображення, акумулюють у матеріальних слідах злочину різнобічну інформацію як про

властивості об'єктів, що контактували, так і про умови самого процесу взаємодії. Наприклад, при насильницьких злочинах відбувається обмін волокнами одягу потерпілого та злочинця, але у разі нападу на жертву ззаду волокна одягу злочинця локалізуються на спині та плечах потерпілого, а волокна одягу потерпілого – спереду та на рукавах одягу злочинця.

Реставраційне завдання в КЕМРВ – це встановлення суттєвих ознак, які були раніше притаманні об'єкту та змінилися під дією зовнішніх та внутрішніх чинників. Таке специфічне завдання виникло в результаті необхідності дослідження об'єктів, які значно змінюються з часом.

Взагалі матеріали та речовини суттєво відрізняються за ступенем стійкості притаманних їм ідентифікаційних ознак. Зазначена стійкість багато в чому обумовлюється природою субстанції та характером її взаємодії з оточуючим середовищем. Дійсно, склад кераміки з часом майже не змінюється, проте склад світлих нафтопродуктів (наприклад, бензину) за рахунок летючості їх компонентів (вуглеводнів) змінюється дуже швидко. Систематизація рецептурно-технологічних даних, безпосереднє вивчення технологічних процесів виготовлення відповідних об'єктів, залежності зміни складу їх матеріалів (речовин) від часу, температури тощо сприяє встановленню складу, який мав об'єкт дослідження у певний момент часу і за конкретних умов. Отже, в результаті вирішення реставраційного завдання відбувається уявне відтворення (реконструкція) початкового стану об'єкта в разі його видозміни.

Етапи криміналістичної експертизи матеріалів, речовин та виробів.

Експертне дослідження матеріалів, речовин та виробів має чотири найважливіших етапи:

- *підготовчий*, який включає вивчення наданих матеріалів, з'ясування сутності поставленого перед експертизою завдання, визначення достатності наявних матеріалів, окреслення загальної схеми дослідження, постановку окремих завдань, які вирішуються кожним експертом;

- *аналітичний*, який передбачає виявлення властивостей об'єктів дослідження шляхом застосування різних методів та засобів;

- *порівняльний*, на якому проводиться співставлення об'єктів та

визначення характеру зв'язків, що існують між ними;

– *заключний*, який складається з оцінки результатів, виділення підстав для висновків та формулювання відповідей на поставлені питання (висновків).

Отже, КЕМРВ завершується висновками, які, як правило, бувають в одній із таких форм:

– *категоричне (позитивне чи негативне)* вирішення питання в повному обсязі;

– *категоричне позитивне часткове* вирішення питання (*ймовірний висновок*) з обґрунтуванням неможливості його вирішення у повному обсязі (усі виявлені характеристики порівнюваних об'єктів співпадають, але їх недостатньо для категоричного позитивного вирішення в повному обсязі. У цьому випадку замість ототожнення може бути визначена спільна родова або групова приналежність);

– висновок про *непридатність* об'єктів для вирішення поставленого питання (наприклад, непридатність речових доказів для встановлення факту контактної взаємодії через відсутність ознак механізму взаємодії);

– повідомлення про *неможливість* вирішення питання із детальним обґрунтуванням причин.